

Faruk Delić

Svadbene i drugi veseli narodni običaji na području Sokola

(Uključujući se u Asocijaciju «Soko», ovim svojim o očuvanju kulturno-historijskog naslijeđa na području sela Soko, želim dati skroman doprinos ukupnim nastojanjima da taj korisni projekt uspije)

Narodne svadbene i druge običaje bošnjačkog stanovništva ovog kraja obrađivao je dr. Salih Kulenović u svom posebnom istraživanju o etnografskim karakteristikama Sokola (koje objavljujemo u ovom broju «Glasnika») i u svojoj doktorskoj disertaciji «Gračanica i okolina – antropogeografske i etnološke odlike». Međutim, ja sam se zanimao za neke detalje koji nisu u dovoljnoj mjeri obrađeni u našoj etnološkoj literaturi, pa ni u spomenutim istraživanjima našeg eminentnog etnografa. Čini se da ima i nekih sitnijih razlika u odnosu na slične običaje Bošnjaka muslimana u drugim bošnjačkim naseljima gračaničke opštine i šire.¹

O *svadbenim običajima, bajramovanjima, ašikovanjima, igrankama, sijećima i ljuštiljama*, to jest o običajima «veselog karaktera» s područja Sokola, najviše sam doznao od sljedećih kazivača: Rukije Begović (rođ. Dizdarević), moje drage prijateljice iz Sokola, koju i ja kao i svi njeni bliži zovem Nena, zatim od Emine Mine Džafić (rođ. Karić) iz Doborovaca, te Huse Mehičića i Avde Begovića. Njihova kazivanja pomogla su mi da rekonstruišem takozvani društveni život Sokoljana i stanovništ-

va okolnih sela. Nositelji i čuvari ovih običaja su žitelji, posebno mladi, koji se u raznim prilikama okupljaju da se provešu, zaigraju kolo, zapjevaju, da proašikuju, sklope novo poznanstvo itd.

U prošla vremena, s kraja 19. i početkom 20. stoljeća, mladi su se «viđali» i upoznavali na prelu-sjelu, ljuštiljama, kada se u kasnu jesen ljuštio kukuruz po našim avlijama, čestitama (veselje povodom sva-tova), bajramovanjima, veseljima povodom sunećenja muškog djeteta, četenije i sl. Sastajanja i upoznavanja djevojke i mladića bila su, za današnje vrijeme i shvatanja, puna naivnosti i obostrane iskrenosti, iako je, prema riječima mojih kazivača, bilo ponekad i pravih malih «mladalačkih mangupluka».

Smatralo se da je na udaju ona djevojka koja ašikuje na prozoru. Ako je imala više momaka, smatrala se «boljom curom». Ponekad su «oko djevojčinog prozora» izbijale sitne verbalne prepirke, pa i prave «momačke tuče za curu».

Prema sjećanjima mojih kazivača i pričama koje su oni slušali od svojih starijih, u Sokolu nisu ni bile baš česte prilike – trenuci za zajednička sastajanja mladih – sijela i prela. A i kad bi dolazilo do takvih skupova na kojima se ukazivala prilika za upoznavanje, «zaugled» i ašikovanje, sve se odvijalo pod strogim nadzorom starijih. Momci i djevojke sjedjeli su «na distanci», koji metar udaljeni jedni od drugih. Uz to su bili pod strogim nadzorom nekog od starijih muškaraca koji je bio zadužen da hoda između reda momaka i reda cura i da ih «ukorava» i opominje da se odmaknu što više jedno od drugog. U tim rijetkim tre-

¹ Prema popisu stanovništva iz 1895. godine, u Sokolu je (sa Prijekim Brdom) živjelo 795 stanovnika, od čega 788 Bošnjaka muslimana i 7 katolika. Popisano je 159 kuća, od čega 13 nenastanjenih. Četverorazredna osnovna škola u Sokolu otvorena je 1949. godine (Osman Delić, Sto godina narodne osnovne škole u Gračanici, Gračanica, 1986. godine, str. 120)

nucima «mladalačkih druženja» muzika nije bila obavezna, ali bi «svirači» uvijek dobro došli kao poseban događaj i ugođaj. Na prelu bi najčešće zasvirala šargija ili bubnjevi, saz rijetko. Harmonike nije bilo. Iako bi ponekad neko naručio pjesmu ili kolo, rijetko je ko plaćao svirača.

Stariji mještani Sokola još uvijek se sjećaju nekog Latifića, bubnjara, sa Crvenog Brda (okolina Tuzle), koji je često «bubao» po Sokolu i drugim okolnim selima. Kasnije je «taj bubnjarski posao» na ovom terenu nastavio njegov sin Alosman. U Sokolu je «pomalo tamburao» uz šargiju Alija (Habiba) Pjanić. Saz je svirao, i to lijepo, neki Ahmo iz Zelinje. Lijepo su znali zapjevati Hazim Muje Puškar i Mustafa Huremović...

Po Sokolu je često «svirao» i poznati guslar Latif Karić iz Vranovića, mahale Karići, koja se veže za sokoljanske njive i bašče. Kao guslar-pjevač, posebno bošnjačko-muslimanskih junačkih pjesama, Latif Karić bio je poznat širom gračaničke opštine. Njegovi sinovi Mustafa (Musto) i Mehmed kao i kći Emina i danas zapjevaju uz violinu poneku pjesmu iz očevog repertoara. Nešto od toga uspio sam zapisati.

Česta su bila «pripjevavanja» između cura i momaka iz Sokola i Vranovića, a mladež je odlazila na te skupove iz sela u selo, pjesme su pjevane, stvarane u narodu sa 1-2 stiha, kasnije su im dodavani drugi itd. Tako naprimjer, na ljuštiljama, momci i djevojke su svoje ljubavne poruke i simpatije «slali» kroz ove stihove:

Ljuštīm žito, bijelci i šarenci,
Napred momci, nazad oženjenci.

Ili

Soko selo za mene malehno
I za moga ruha bijeloga,
Jorgovane de podigni grane
Da provodam momke Sokoljane.

Mjesto sastajanja mladih bila je takozvana Meraja, na kojoj je kasnije sagrađena nova džamija u Sokolu. Na Meraji su se okupljali momci i djevojke iz Piskavice, Vranovića, Prijekog Brda, Škahovice, Babića, Džakula, Doborovaca i dr. Djevojke su obavezno dolazile u pratnji svojih majki ili starije braće, rođaka, nekog od izraslih članova porodice – ukućana i familije. Tu se igralo kolo, malo «kraju» se ašikovalo, momci su znali i zapjevati, na primjer:

Varam dragu da ću je uzeti
O Božiću kad se stane žeti...

Ili

Curino sam popio prstenje
Zlatne burme i drago kamenje.

Ili

Oženih se moj kolega, dovedoh iz grada
Ja da vidiš moj kolega nevolje i jada,
Neće dama kozama, hoće da se šeta
Jer su njene cipele povisokih peta.

Na ovo momačko zadirkivanje,
djevojke bi uzvraćale također pjesmom:

Oči moje šaraju, šaraju
Tebe dragi varaju, varaju...

Mene majka daje za jedinka
Neću majko, djeveri su dika.

Draga mi je od dragana nana
Ona mi je rodila dragana.

Moja druga i još dvije žene
Zavadiše dragana i mene.

Moja majko podaj me za draga
A imanje, nek' ide do vruga.

U imućnije kuće, doduše rijetko, posebno su se naručivali svirači, bez nekog vidljivog povoda, najčešće da se prikrati vrijeme u dugim zimskim noćima. Narod je hrlio u tu kuću «na koncert», većinom je dolazio ozbiljniji svijet. Često su se slušale stare muslimaske pjesme o Hrnjici Muji, Gojenom Halilu, Mustajbegu Ličkom, Budalini Talu i drugim junacima. Oni koji nisu mogli ući, uživali su slušajući muziku ispod prozora, iz avlije, bašče ili s puta...

Iz tih davnih vremena, s kraja 19. i početka 20. stoljeća, zapamćeni su do danas ovi stihovi:

Ležala, spavala sama gospoja,
Sama bez bega.
Ko bi joj, ko bi joj bega doveo
Dala bi, dala bi struku sa vrata...

Meni kažu siromah ti janje,
Ja se nadam u Božje imanje,
Bog će dati, pa ćemo imati

Ili pjesma «*Hazreti Fatima*», pjevana u prvoj polovici 20. stoljeća:

Šetala se Hazreti Fatima
Po Džennetu i po Džehennemu.
Džennetu je vrata otvorila
Milu majku nije ugledala,
Džehennemu vrata otvorila,
Majka joj je na dnu Džehennema.
Šta ćeš tuder moja mila majko?
Ne pitaj me šćeri moja mila
Veliki sam grijeh učinila,
Kalemu sam kalem odlomila,
Pa sam bistru vodu zamutila.
Zavadila momka i djevojku
Za sve bi mi Allah oprostio
Samo neće momka i djevojke...

Kao i u drugim krajevima gračaničke opštine i šire, *svadbeni običaji Sokola* su, također, zanimljivi i bogati. Značenje svadbenih običaja u našem narodu je veoma različito: njima se ojačava bračna veza mladenaca i priprema udoban život u braku, zatim se mladenci štite od zlih očiju (uroka), zlih bića i čini...

Kao što je rečeno, *upoznavanje mladića i djevojke* dešavalo se mahom na prelu-sijelu, tokom ljuštilja, bajramovanja, svatovskih veselja ili takozvanih «čestita», ali i nekim posebnim vezama, preko rodbine, prijatelja i sl. Nakon izvjesnog vremena ašikovanja i «zagledanja», te raspitivanja familija i s mladićeve i često s djevojačke strane, dolazi do čina prošnje, prosidbe djevojke. U većini slučajeva, vjerovatno zbog manjih troškova svatova, prošnja se sastavljala sa svatovima, to jest prosci bi odlazili u mladinu kuću, zaprosili je i odmah odveli.²

² Vidi šire: dr. Salih Kulenović, *Svadbeni običaji muslimanskog stanovništva Gračanice i okoline*, Etnologija sjeveroistočne Bosne, rasprave studije i članci, Muzej istočne Bosne, Tuzla 1995. str. 287.

«Isprošena» djevojka, do svatova, nije smjela bez većeg razloga izlaziti sama iz kuće i bez pratnje. Momci bi je znali zadirkivati, dobacivati joj, a to bi je, kako se govorilo, «pokvarilo» kao već obećanu.

Pozivanje u svatove obavljala je mladoženjina porodica, slanjem bubnjara pred kuću onoga ko se poziva u svatove. Udaranje u bubanj bio je ustvari simboličan poziv, jer je pozvani već znao za svatove ili je prepoznavao pratioce bubnjara poslanog iz mladoženjine porodice. Pozvani nije bio obavezan platiti bubnjara, ali se i taj trenutak znao iskoristiti za kratko veselje, da se zaigra, poneko naruči neku pjesmu, kolo i sl.

Svatovi su obično zakazivani uoči petka ili uoči ponedjeljka.

U svatove su odlazili mladoženjin otac, braća, amidža, dajdža, tetak i drugi članovi familije. Mladoženja nije odlazio po mladu. Dolaskom u mladinu kuću, svatovi se okite beznim košuljama. Okite se i konji i kola. Narod je pitao «koliko je ogrnula», mislilo se košulja, što je odražavalo status i bogatstvo mladine porodice.

Kao i u drugim krajevima, i u Sokolu je bio običaj *zaprečavanja puta svatovima*. Vadile su se i čivije iz osovina svatovskih kola, čije je vraćanje posebno naplaćivano od mladoženjinih svatova. Neko od mještana bi na put stavio sto sa kahvom ili himberom, tako da svatovi koji su vodili mladu nisu mogli proći dok ne bi platili i popili kahvu ili himber. Ovim činom plaćanja čivija, kafe ili himbera uljepšavani su svatovi. Običaj preprečavanja puta svatovima i danas je prisutan kod našeg naroda, što obično čine djeca. Ispred svatova ide «čajo» koji u ruci nosi zvono i njime oglašava da idu svatovi - sve do

mladoženjine kuće. Kad se svatovi približe mladoženjinoj kući, odredi se jedan «haberdžija» (glasonoša) koji pohita na konju ili pješice ispred svatova i uzima haber (muštuluk) od ukućana pošto im saopšti da dolaze svatovi «u zdravlju i veselju». Za muštuluk «haberdžija» se daruje košuljom, peškirom i sl.

Prije dolaska svatova, pred ulazna vrata mladoženjine kuće postavljala su se dva ibrika sa vodom. Kad svatovi stignu, mlada ih izlije, a potom okiti peškirom. U kuću je uvodi obikuša (neko od mladine rodbine), koja se zadržava u kući 2-3 dana dok se mlada ne «obikne» u novoj kući - sredi-

ni. Kada uđe u kuću, mlada sjeda u budžak (ćošak) sobe, u koju prvo ulazi svekrva, ispita se sa njom, a potom ulaze i ostali ukućani, rodbina itd.

U okviru «programa» prvog veselja povodom svatova, imućnije familije organizovale su i *konjske trke*. Čuvena trka priređena je prilikom ženidbe Zaima Begovića, sina Eminovog. Trku su organizovali Muharem Hadžić Omerov i Suljo Hadžić Omerov, koji su posjedovali trkaće konje i tako željeli da se «pokažu». Vlasnik pobjedničkog grla nosio je dugo pobjedničku slavu o kojoj se nadaleko pripovijedalo. Takmičilo se po desetak grla koje su vlasnici dovodili iz okolnih sela: Piskavice, Škahovice, Babića, Doborovaca, Džakula itd. Improvizovana staza za konjske trke u ovom kraju oduvijek je bila na potezu seoskog puta od mahale Karići u Vranovićima do raskrsnice Rajčevac. Nagrade su obezbjeđivali Zaim i Suljo, a ako je trku organizovala porodica mladoženje, nagrade je obezbjeđivao mladoženjin otac. Obično su to bile košulje, bez ili neki drugi odjevni predmet.

Prvi petak poslije svatova bila je takozvana «čestita» ili «drugi svatovi». U avliji mladoženje okupljala se mladež, igralo se kolo, momci su pjevali, ašikovalo se. Svirače (tambura, saz, violina, bubanj i sl.) mlada je obično kitila peškirima. Tokom veselja («čestite») posebno je bilo atraktivno takozvano *cursko kolo* koje su organizovale djevojke. Čast da bude kolovođa u tom kolu obično je pripadala mladoženjinjinoj sestri, amidžišni, bratični ili nekoj drugoj bližjoj rodici, ali u kolu se znalo pojaviti i više kolovođa.

Kolo je formirano tako da su se cure redale jedna iza druge, čineći kolonu koja se kretala ukруг, prolazeći pored okupljenog svijeta i znatiželjnika. U sredini su bili stariji ljudi koji su posmatrali cure, raspiti-

vali se iz koje su familije, falili ih i sl. Momci su bili izvan kola, posmatrali su cure, zadirkivali ih, zvali iz kola da im pripale cigaru. Za te potrebe cure su u kolu morale imati šibicu, kako bi momku mogle «pripaliti» cigaru. Pošto bi «opslužila» momka vatrom, djevojka je nastavljala igrati u kolu. Kako nikad nije bilo dovoljno cigara, momci su često namjerno gasili cigaru, te su sa istom cigarom po nekoliko puta prilazili curama «da im pripale», a one su opet dobijale priliku da se posredstvom «pripaljivanja cigare» upoznaju sa više momaka. Ovaj običaj praktikovao se i na običnim sijelima i prelama.

Zanimljivo je da su cure uvijek bježale sa začelja kola, kako ne bi kao zadnje «nosele tahrano», što, prema vjerovanju, nije bio dobar znak za curu. U nastojanju da izbjegnu začelje, cure su znale prekinuti kolo, koje se tako «osipalo», pa ponovo sastavljalo. Onim zadnjim curama u kolu, ponekad se u šali dodavao neki sud da «nose tahrano», što su one nastojale izbjeći.

Po završetku ovakvih i sličnih veselja, djevojke su «pred mrak» žurile svojim kućama «kako babo ne bi doznao da su hodale po veseljima». Majke su takve izlete svojih kćeri znale vješto prikrivati pred strogim očevima na taj način što bi djevojke brzo presvlačile «ishodnje» (svečano) ruho, pa je izgledalo da su tu već negdje bile.

Po dolasku mlade u kuću i obavljenih svatova i «čestite» zakazuje se «kna» i to dan prije «svadbe», obavezno uoči četvrtka ili nedjelje (nakon 10-15 dana poslije «čestite»). Kna se zakazuje pred akšam. «Na knju» se poziva familija, komšiluk, većinom mladi svijet. Muškarci ne ulaze u kuću, osim onih koji su određeni kao «djeverovi». Za tu priliku obavezno se određuje lijevi i desni djever i dvije jedndije.

Mlada se lijepo obuče, najčešće ono što su joj djeverovi darovali – kupili. U sobu u

kojoj će se obaviti kna, mladu uvodi malo govornijavije muško dijete, držeći peškir koji mu daje mlada. Ulazeći u sobu, dijete pozdravlja: «Selam alejkum djeverovi! Vama mlatka, meni banka!». Odgovaraju mu sa «Alejkumu selam», daruju ga parama i dijete napušta prostoriju. Potom jedan do djeverova «okreće mladu tri puta» na desnu stranu, posipa je bombonama i sa nešto sitnih para. Za to vrijeme dvije prisutne djevojke počinju pjesmu:

Mi igrasmo i pjevasmo
I mi mladu pripjevasmo –
Hanko³ naša,
Daruj nama naše pjesme.

Desni djever u međuvremenu daruje, plaća «nama naše pjesme».

Fala tebi Hanko naša,
Ti se Hanko veselila
I veselje dočekala,
Il' od sina il' od šćeri,
Akobogda od oboga

Djevojke nastavljaju:

Oj djevere, siv sokole
Daruj nama naše pjesme.

Pošto djever plati, djevojke nastavljaju:

Fala tebi siv sokole
Ti se junak veselio
I veselje dočekaao,
Il' od sina, il' od šćeri,
Akobogda od oboga...

Ovo «pripjevavanje» nastavlja se i za lijevog djevera, a zatim i za obje jendije. Za to vrijeme mlada sjedi «poduvačena». Dok još traje «pripjevavanje» jendije počinju sam čin kne. U lavor (leden), kojeg je u većini slučajeva mlada donijela s ruhom, stavljaju knu u prahu, a zatim je mijese s vodom. U slučaju da nema kne (što je bila rijetkost), uprži se šećer i u njega doda kaša

braun-tamne boje. Mladoj se kniju ruke do poviš šake i nožni prsti, potom zamotavaju u lanene krpe, a na sve to navlače specijalno sašivene vrećice od basme. Mlada sjedi «poduvačena» sve dok se kna ne primi. Po završetku ceremonije kne, mladaj se skida duvak.

Dok traje kna, u drugim sobama se sije li, priča, pjeva do duboko u noć.

Poslije kne zakazuje se svadba uoči petka ili ponedjeljka. Naveče se organizuje muška sofrā – večera, kojoj je obavezno prisustvovao mjesni imam. Mlada čitavo vrijeme sjedi u sobi u budžaku sa jendijom (djeverušem – ženom ili djevojkom koja ide po nevjestu u svatovima i prati je da ne bi bila sama među muškarcima). Poslije večere klanja se akšam ili jacija, zavisno od toga koje je vrijeme određeno za večeru, uči se svadbanska dova i amina.

Potom se obavlja «svodnica», to jest odlazak mlade i mladoženje u «đerdek» - sobu u kojoj mladenci provode prvu bračnu noć. Prije ulaska mlade u đerdek, djever ili neko drugi od ukućana «okrene» mladu 2-3 puta i pusti da uđe u đerdek, a mladoženju «udare» šakom po vratu. Djeverova žena ili jendija u sobu prethodno unesi večeru, zatim leden (lavor), ibrik s vodom, drva za vatru (ako je zima), peškir. Večera je bez mesa «da ne bi jedno drugom smrdjeli u đerdeku». Većinom se za tu priliku pripremala maslanica, rahvanija (gurabija) i slično. Ostaci hrane iza mladenaca ujutro su obično razgrabljeni jer se smatralo da onoga ko tu hranu proba neće boliti stomak.

Ulaskom u đerdek, mlada i mladoženja su stupili u brak. Seoski momci, a često i stariji, za vrijeme te prve bračne noći mladenaca, obilazili su oko kuće i glasno vikali «Vuk, vuk...». Domaćini bi prije toga spre-

³ Hanka, u ovom slučaju ime od milja – općenito za mladu (n.a.)

mili tvrde pogače, sjekli je ili izlomili na komade i dijelili «vikačima» oko kuće. «Vikači» su često dobacivali i mladencima, pa su domaćini obično žurili da podijele pogaču i da ih na taj način što prije udalje od kuće «da ne čuje mahala».

Tokom priprema svadbe, u kući mladoženje određuju se takozvane maje, aščije, žene i muškarci-kuhari hrane za svatove. Žene aščije su pripremale hranu na ognjištu, pod pekom i na saču, a po potrebi i van kuće. Muške aščije su iznosile na sofru, posluživale kahvu, himber i sl. Žene koje su spremale hranu nisu se pojavljivale pred muškarcima za sofom.

Sutradan se pravi ručak – sofa za žene koje na svadbu donose pite. Dok žene jedu, mlada stoji u čošku, pod duvakom (mahrama ili lijepa tkanina, kojom je prekriveno lice mlade). Govorilo se da tako mlada «dvori». Znalo se desiti, pogotovo kao je bila vrućina, da zbog dužine trajanja sofe, mlada padne unesvijest, pa su joj davali da sjedne.

Na sofru se prvo iznosila čorba, paluze, čevap, sutlijaš. Kad se iznese sutlijaš na sofru, jendija je skidala duvak s mlade. Mlada bi potom ustajala i počela da pomaže po kući, pere suđe, pomaže oko posluživanja, poljevala gostima «na ruke» poslije jela i sl. Sutradan se obikuša vraćala kući pošto je dobila odgovarajuće poklone od domaćina.

Poslije dovođenja djevojke u mladoženjinu kuću i organizovanja svadbe («svodnice»), mladoženjini roditelji su prvi organizovali «pohode» u koje se odlazilo nakon dvadesetak dana, gdje mladoženjini roditelji, najčešće otac, određuje broj pohoda – pohodana. Dolaskom u kuću mlade, to jest prijateljevu kuću, pije se kahva i ruča se. Mlada daruje oca, majku, braću, sestre i druge ukućane bošćalukom, poklonom

koji se sastojao od odjevnih predmeta, zamotanih u jedan komad platna, u bošću. Starinski bošćaluk sadržavao je: gaće, košulju, čevru i jagluk ili učkur od svilenog beza.

Nakon ovih pohoda, mladina porodica organizuje svoje pohode (oko mjesec dana poslije svatova). Prema ovdašnjim običajima, broj «pohodana» iz mladine kuće morao je biti veći najmanje za jednu osobu od mladoženjinih. Ako porodice nisu bile u mogućnosti da jedna drugoj odu u pohode (zbog materijalnog stanja ili nekih drugih razloga), u pohode se odlazilo iznenada, bez najave da «niko ne zna i ne vidi». Te su pohode bile ustvari obična sijela. Za razliku od velikih, zvali su ih male pohode. Na sofru se iznosilo ono što se imalo i što se zateklo u kući – kahva, jabuka, pita, hošaf... Poznato je da u većini slučajeva familija Begovića iz Sokola nije prihvatala takozvane velike pohode.

Vjersko vjenčanje obavljao je mjesni imam – hodža u kući mladoženje, uz prisustvo dva svjedoka – kuma. Prilikom vjenčanja, mladoženja je morao dati zalog, novčano «osiguranje» svojoj supruzi za život u slučaju razvoda braka. Ova obaveza je bila više formalnost koja se vukla iz dalje prošlosti. Mladoženja bi upitao koliko – pa se kasnije prepričavalo «u koliko je ugovoreno?». Kada su vjenčavale kadije (šerijatske sudije), nije se išlo pred hodžu, jer su oni obavljali i vjerski i zakonski dio vjenčanja.

Opisani svadbena običaji su prisutni i danas, ali najčešće u dosta skraćenom obliku i sa dosta izmjena. Prisutna su nastojanja da se održe barem neka «zaduženja» kao što su: djever desni, djever lijevi, obikuše, jendije, čajo, svodnica itd. U pitanju je nedostatak vremena, a počesto i sredstava za neke gala-svadbe. Što bi narod rekao: nova vremena, novi običaji...